

**Strengthening the Role of Indigenous Peoples and Their Communities in Nature Conservation:
A Project Ensuring the Full and Effective Participation of Indigenous Peoples in the
Implementation of the Expanded National Integrated Protected Areas System**

MATERIALES SA PACKAT-ON

Bayad alang sa Mga Serbisyo sa Kinaiyahan

JAMES ISRAEL ALIM & TIMOTHY SALOMON

Pasiuna

Gitun-an sa kini nga handout kung unsa ang Mga Bayada lang sa Mga Serbisyo sa Kinaiyahan (o Payment for Ecological Services/PES) ug kung unsa kini may kalabutan sa mga lumad (IP). Gawas sa diskusyon sa mga konsepto nga adunay kalabutan sa PES, kin inga handout naghatag usab kasayuran babin sa mga may kalabutan nga mga palisiya ug mga landmark nga kaso sa Pilipinas. Dugang pa, adunay mga paghisgot usab babin sa pagplano, paglaraw, ug pagpatuman sa PES, mga bentaha ug benepisyo, hagit ug peligro ug ang papel sa mga lumad sa pagpatuman sa PES.

Kasayuran

Bisan kung ang mga komunidad sa kulturang lumad naglangkob lamang sa lima ka porsyento nga populasyon sa kalibutan, nahibal-an nga sila mga piniyalan sa labaw sa usa ka ikatulo nga nahabilin nga wala'y kagutokan nga mga kalasangan sa planeta ug 80 porsyento sa kalibutanon nga biodiversity. Dili kini sulagma. Sukad pa kaniadto, ang pagkatawo ug kultura sa mga lumad nakagamot ug nagtuyok libot sa pagpanalipod sa kalikopan ug pagpadayon nga giisip nila ang yuta ingon kinabuhi mismo.

Bisan sa internasyonal nga natad, ang mga lumad karon nakakuha sa pag-ila ingon mga punoan nga artista sa pagpanalipod sa mga kalasangan ug biodiversity, nga parehong kritikal alang sa pagpadayon sa kinaiyahan. Ang mga lugar nga gitipigan sa mga lumad nga komunidad o mga territoryo sa kinabuhi adunay kini nga mga ekosistema nga naghatag mga benepisyo dili lamang sa mga lumad nga komunidad mismo apan sa mga nagsalig sa kini nga mga ecosystem (sama sa ubang mga tawo sa duol, gobyerno, ug bisan mga interes sa komersyo). Niini nga pagsabut, gipanalipdan sa mga lumad ang mga ecosystem dili lamang alang sa ilang kaugalingon apan alang usab sa kaayohan sa ubang mga tawo. Ingon nga ang uban nakabenipisyo niini, makatarunganon nga kadtong mogamit ug makabenepisyo gikan sa kini nga ecosystem kinahanglan mag-amot padulong sa malampuson nga pagpatuman sa mga lakang sa mga lumad ngadto sa pagpadayon sa kini nga ecosystem. Kini ang hinungdan sa PES.

Ang PES giisip nga usa ka makabag-o nga pamaagi sa pagpanalipod sa kinaiyahan tungod kay lahi ang dagan niini gikan sa tipikal nga "polusyon nga nagbayad" nga kanunay nga nakita sa nangagi. Pinaagi sa PES, ang panan-aw gibalhin sa "beneficiary pay" aron mabayran ang mga serbisyo nga ilang nakuha gikan sa kinaiyahan nga naa sa ilalum sa pag-atiman sa mga tinugyanan niini.

Ang mga Patakaran sa Internasyonal ug Pambansa nga suporta sa PES

- Pinayon sa pagpatuman sa United nations Framework on Convention on Climate Change (UNFCCC), Kyoto Protocol, ug ang Paris Climate Change Agreement sa 2015, nga mga landmark nga palisiya sa pagsumpo sa global carbon emissions, ang Intergovernmental Panel on Climate Change nagtukod sa merkado sa pamaligya og carbon ingon usa ka klase nga aksyon sa klima aron makab-ot ang pangkalibutang klima nga neytral nga ekonomiya.
- Giila sa Indigenous Peoples' Rights Act (IPRA) sa Pilipinas ang panahon nga wala'y katapusan nga katungod sa mga lumad sa pagdumala sa ilang mga yutang kabilin ug mga yutang kabilin matag ilang Native Title ug sa parehas nga mando nga kinahanglan magpadayon ang mga lumad sa mga patakaran sa Estado babin sa paggamit, pag-ani, pagpahimulos sa mga natural nga kahinguhaan dinihi. Kinahanglan nga nag-urban kini nga mga patakaran sa Estado sa mga Protected Areas (PAs) nga nag-ambit sa mga kasagaran lugar sa mga AD/AL. Sulod sa kin inga balangkas, naghatag ang IPRA mga prayoridad nga mga katungod alang sa mga IPs sa paggamit, pag-ani, pagpahimulos ug pag-uswag sa mga natural nga kahinguhaan sa sulud sa ilang mga AD/ALs, lakin ang sulud sa mga PA ug ang katungod sa pagtukod og PES o uban pang susama nga mekanismo aron mapalig-on ang ilang pagdumala sa kaugalingon nilang mga AD/ALs.
- Ang Seksyon 15 sa Expanding National Integrated Protected Areas System (ENIPAS) sa Pilipinas nag-ila sa PES ug naghatag ligal nga basihan alang sa pagtukod ug paggamit sa mga kita alang sa mga inisyatibo nga nagsuporta sa Protected Area Management Plan (PAMP). Gisugo usab sa ENIPAS ang pag-uyon-uyon taliwala sa PAMP kaharmonya sa Ancestral Domain Sustainable Development and Protection Plan (ADSDPP) sa mga ICCs/IPs.

Panguna nga mga Konsepto

Ecosystem. Usa ka komunidad nga nag-urban ang mga organism ug ilang palibot. Mga pananglitan ang mga bukid, kalasangan, kasagbotan, ug stream ecosystem. Sa kaso sa ICCAs, ang tibuuk nga AD/ALs lakin ang ICCs/IPs usa ka ecosystem ug ang lainlaing paggamit sa yuta (pananglitan sagrado ug kultural nga mga lugar, mga yuta sa agrikultura, mga sistema sa sapa) managlahi usab nga mga ecosystems.

Mga Serbisyo sa Ecosystem. Samtang ang mga organism nakig-urban sa ilang kalikopan, ang mga serbisyo sa ecosystem (naila usab nga mga produkto ug serbisyo sa ecosystem) gihimo diin makinabang ang mga tawo.

Ang mosunod mao ang punoan nga mga klase nga serbisyo sa ecosystem:

- Provisioning services: materyal nga mga butang nga nakuha sa mga tawo gikan sa ecosystem (pananglitan pagkaon, utanon, kahoy, ug tab-ang nga tubig).
- Regulating services: regulasyon sa mga proseso sa ecosystem nga ang mga tawo nakabenipisyo (sama pananglit sa mga stock sa carbon, kalidad sa hangin ug tubig, regulasyon sa klima, ug regulasyon sa pagbaha).
- Cultural services: dili materyal nga mga butang nga nakuha sa mga tawo gikan sa ecosystem (sama pananglit sa panglulinghayaw ug espiritwal nga pagpayaman).
- Supporting services: mga serbisyo nga gikinahanglan aron mapadayon ang uban pang mga serbisyo (pananglitan paghimo say uta ug potosintesis).

Bayada lang sa mga Serbisyo sa Kinaiyahan. Kini usa ka porma sa pagbayad sa mga tag-iya sa natural nga kapanguhaan o gitawag nga principle (kun IP o lumad) baylo sa "usa ka garantiya nga magpadayon ang pagdagayday sa mga serbisyo sa kinaiyahan." Sa ato pa, ang PES usa ka porma sa pinansya o uban pang mahikap nga mga benepisyaryo sa insertivo nga gihatag sa mga lumad alang sap ag-atiman sa kinaiyahan aron nga kini magpadayon nga maghatag serbisyo nga ilang napahimuslan. Adunay duha ka klase nga pagbayad:

- Direkta nga Pagbayad: Direkta nga nagbayad ang benepisyaryo sa komunidad.
- Dili Direkta nga Pagbayad: Pampubliko nga awtoridad nagsilbi nga tigpataliwala alang sa pagbayad alang sa publiko.

Serbisyo sa kinaiyahan sulud sa mga AD

Serbisyo sa Kinaiyahan	Possible nga Laraw sa PES
Katahum sa kabukiran ug kadagatan	Bayad sa pagsulod alang sa lulinghayaw sama sa kamping, pagsaka sa bukid, o lawom nga pagsalom sa dagat o uban pang susamang kalihokan
Pagpanalipod sa biodiversity	Mga royalty o bayad sa mga materyal nga biyolohikal ug henetiko
Panalipod sa tubig	Pagpugong sab aha, mga dam, ug irigasyon
Pagkuha sa carbon	REDD+ ug parehas nga mga programa
Mga serbisyo sa pagtaas	Mga serbisyo sa telecommunication

Mga Landmark nga Kaso sa Pilipinas

Daghing mga kahikayan sa PES sa nasud ug ubay-ubay niini nga naglambigit sa mga komunidad sa lumad. Lakip sa mga landmark nga kaso sa Pilipinas ang PES nga nakit-an sa mga territoryo sa Ikalahan ug Talaandig.

Ikalahan Indigenous Community (Nueva Vizcaya, Nueva Ecija, ug Pangasinan)

Ang tradisional nga Forest Resource Management sa Ikalahan giila sa Gobierno sa Pilipinas nga punoan nga drayber alang sa pagtipig sa mga kalasangan sa Palali-Mamparang ug Caraballo Mountain Range (PMCMR). Ang PMCMR mao ang AD sa Ikalahan Indigenous Community sa Amihanang Pilipinas. Labing menos 68,000 ektarya sa sakup ang ligal ug nasiguro pinaagi sap ag-isyu sa duha (2) nga mga sertipiko ang Certificates of Ancestral Domains Titles (CADT) sa ngalan sa Ikalahan Federation, pinangunahan sa Kalahan Educational Foundation (KEF). Dugangan pa, duha ka nasudnon nga parke nga mao ang Talavera ug Casecnan Reserve ang naa sa PMCMR nga adunay total common area nga 66,000 ektarya sulod sa Ikalahan Ancestral Domain. Ang KEF usa ka permanente nga myembro sa Protected Area Management Board (PAMB) sa parehas nga parke ug gikonsiderar nga mga hinungdanon nga magdesiyon sa pagdumala sa mga parke.

Istratehikong gikonektar sa PMCMR ang sakup sa Sierra Madre sa sidlakang bahin sa nasod ngadto sa bukid sa Cordillera sa North-Central Philippines. Ang Ikalahan AD usa ka katapusang nahabilin nga watershed sa amihanang bahin sa nasod. Gilaksi niini ang tulo nga mga probinsya (Nueva Vizcaya, Nueva Ecija ug Pangasinan) ug gilakip ang Caraballo Mountain Ranges nga nagsilbing mga tributaries

nga nagpainom sa katubigan sa Magat ug Pantabangan Hydroelectric Dams, nga naghatag gahum, mainom nga tubig ug irigasyon sa libu-libo nga mga downstream nga pаниmalya.

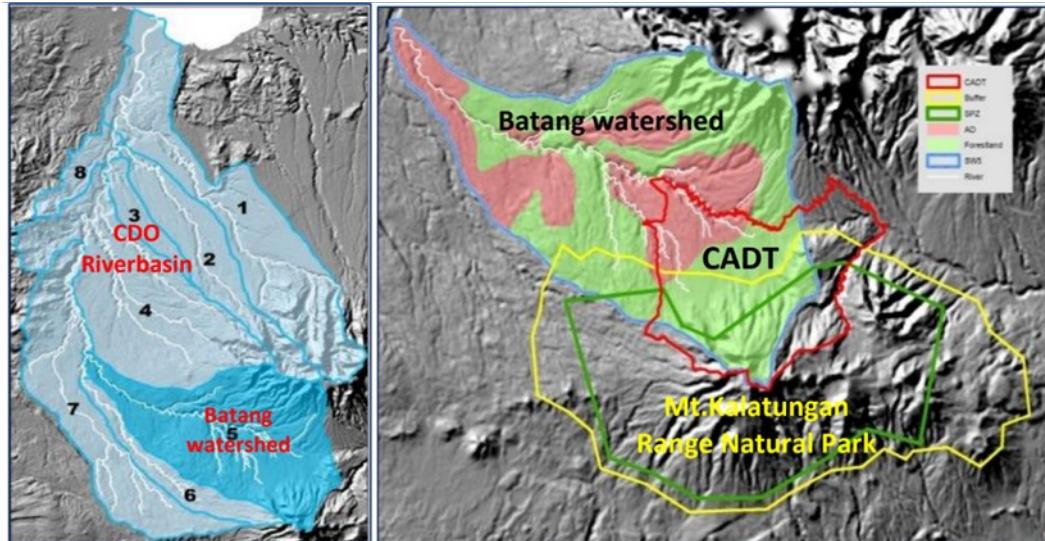
Ang panukiduki sa syensa babin sa kapasidad sa pagtipig sa carbon sa mga kalasangan nga gidumala sa Ikalahan nagsukot sa usa ka igo nga kantidad sa carbon nga mahimong isunud sa Ikalahan AD (WRI, 2018). Gikalkula sa World Resources Institute (WRI) nga ang amihanang seksyon sa Ikalahan AD ang nagtipig hangtod sa tulo ka milyon nga tonelada nga CO₂, nga katumbas sa gibuga nga 2.3 milyon nga awto matag tuig sa Pilipinas. Dugang pa, gamit ang mga calculator sa Forest Cover sa LandMark Map, territoryo sa Ikalahan ang nag-inusara nga lugar sa amihanang Pilipinas nga nakasinati sa usa ka positibo nga marka sa pagtubo sa lasang sa miaging 15 ka tuig. Ang tanan kini nagpakita sa kontribusyon sa komunidad sa lumad nga Ikalahan sa ilang mga paningkamot sa pagdagnit sa kalibutan (LandMark, 2019).

Naggumikan sa mga serbisyo sa kinaiyahan nga nagsustenir sa kinabuhi nga gidumala sa mga Ikalahans ug ang ilang sangputanan nga pag-amot sa pagbag-o sa klima, nangayo kini pag-ila alang sa ilang voluntaryong pagtipig gamit ang Indigenous Knowledge, Systems and Practices (IKSPs) aron maatiman ang relasyon sa ilang komunidad sa ilang ICCA. Gipalabi sa KEF ang voluntaryong merkado sa pagpamaligya og carbon nga gipakita sa IPCC. Kung diin ang mga tagdumala sa mga kalasangan mahimo mabayran sa carbon nga gikan sa atmospera pinaagi sa mga pribadong kompanya nga nagpagawas sa carbon ingon usa ka mekanismo aron dili maibsan ang ginabuga nila nga carbon.

Gikan sa 2010 hangtod sa 2012, ang KEF nakigtambayayong sa International center for Research in Agroforestry (ICRAF), ang Philippine Business for Social Progress (PBSP), World Wildlife Fund (WWF), ang Department of Environment and Natural Resource (DENR), ang International Fund for Agricultural Development (IFAD), ug ang Food and Agriculture Organization (FAO) sa United Nations sa usa ka proyekto nga “Rewards for, Use of, and Shared Investment in Pro-poor Environmental Services (RUPES).” Sa kin inga proyekto, gipunting usab sa KEF ang 900 ka ektarya sa ilang AD ug nangayo suporta sa pribadong sector alang sa ilang paningkamot pinaagi sa usa ka carbon market fair. Naka-siguro sila sa mga off-set deal sa carbon nga nagtugot kanila nga “ibaligya” ang ilang voluntaryong rehabilitasyon sa kagubatan ug mga inisyatibo sa pagpanalipod. Ang mg akita nga nakuha gikan sa kin inga mga inisyatibo gigamit aron mapalig-on ang pagpanalipod sa kalasangan ug aron masuportahan ang mga panginabuhian sa ilang mga komunidad nga epektibo nga naghimo sa usa ka insertivo alang sa ilang voluntaryong pagpanalipod sa kalasangan.

Lumad nga Komunidad sa Talaandig (Bukidnon)

Giingon sa Miayon-Lapok-Lirongan-Tinaytayan Talaandig Tribal Association (MILALITTRA) gikonsiderar nga AD ang Kalatungan Mountain Range. Ang lugar adunay mga lainlaing pagsagol sa mga tanum ug mga hayop nga gipahinungod sa “daghang mga suba ug talon, usa ka linaw ug gagmay nga wetland area, mga pangpang, mga langub ug mga pormasyon sa bato nga...naghataw mga puy-anan alang sa kahayopan.”

Maps of (left) CDO Riverbasin showing Batang watershed and (right) that of Batang watershed CADT, MKRNP. Source: Xavier Science Foundation, Inc. Institute of Land Governance (2017).

Ang lugar usab gihatagan bili ingon usa ka Important Bird Area (IBA) kaniadtong 2001 tungod sa presensya sa nameligro nga Philippine Eagle (*Pithecophaga jefferyi*) ug Philippine Hawk-eagle (*Nisaetus philippensis*) (BirdLife International, 2011). Ang Kalatungan nga hayop nga nalakip sa 2011 nga IUCN Red List mao ang pito nga gihulga nga mga klase sa mga amphibian: ang nameligro nga Taurus frog (*Rana holtzi*); ang Endangered *Pristimantis deinops*; ug upat nga mahuyang nga klase (*Tinkling* froglet *Crinia tinnula*, *Eleutherodactylus pentasyringos*, *Pelophryne guentheri*, *Pristimantis polemistes*). Giapil usab ang lima ka gihulga nga mga sus-an: duha ang Endangered (Flying Fox *Acerodon jubatus* ug Mindanao Pygmy Fruit Bat *Alionycteris paucidentata*) samtantang tulo ang Vulnerable (Philippine deer *Cervus mariannus*, Philippine Warty Pig *sus philippinensis*, ug white-collared o Mindanao fruit bat *Megaerops wetmorei*). Dugang pa, ang imventory sa Mt. Kalatungan nagbutyag sa presensya sa 342 nga mga klase, diin kadaghanan niini nameligro, endemik ug ekonomiko ug sosyal nga hinungdanon sa mga lokal. Lima nga nagpatigbabaw nga mga endemikong klase sa punoan ang anaa: Katmon *Dillenia philippinensis*, White Lauan *Shorea contorta*, Red Lauan *Shorea negrosensis*, Bagtikan *Parashorea malaanonan* ug Bikal Baboi *Schizotachyum dielsianum* lakip ang gihulga kaayo nga Almaciga sp.

Bisan pa sa ilang kalasangan giisip nga Kritika nga mga puy-anan sa lainlaing mga klase sa talamnon og hayop, ang mga komunidad sa Talaandig sa Mt. Kalatungan Range nakig-away sa problema sa paglalin sa mga taga-ubos ngadto sa ilang yutang kabilin. Ang pagdagsa sa mga migrante nga nag-establisar sa mga komersyal nga umahan hinungdan sa pagkalbo sa kakahoyan ug pagkabahinbahin sa usa ka kadak-an nga lugar sa ilang yutang kabilin. Gitukod ang mga bag-ong puy-anan sa kabalyan haduol sa territoryo nga naghataw hulga nga mas nidaghan ang mga lalin nga namuyo.

Ang kinaiyahan, bisan pa man adunay pamaagi aron mapadayon ang hustisya niini sa kaniadtong II sa Disyembre 2011, ang Bagyong Washi o lokal nga nailhan nga Sendong nipugos ug pukaw sa panimuot sa mga taga-ubos nga komunidad kung unsa kahinungdanon ang mga kalasangan ug ang pagtipig sa biodiversity nga anaa niini. Tungod sa dakong pagbaha, adunay 1,300 kapin ang mga namatay, ug \$98.7 milyon ang nadaot tungod sa pagbaha. Nagsilbi kini nga sukaranan sa pagtukod sa PES sa Kalatungan Mountain Range.

Yawi sa pagtukod sa PES sa Kalatungan Mountain Range mao ang paglarawan, pagmapa ug pagmugna og usa ka Community Conservation Plan (CCP) sa sagradong lasang sa Talaandig, nga ilang giisip nga ilang ICCA. Ang komunidad sa Talaandig pinaagi sa ilang Mt. Kalatungan Federation nakadawat karon bayad gikan sa serbisyo sa kinaiyahan gikan sa mga “pumapalit,” nga kauban ang mga komunidad sa siyudad, mga lokal nga gobyerno, agribusiness ug kooperatiba sa panguma. Ang sistema sa PES kauban sa pagdumala sa MILALITTRA ug Xavier Science Foundation, Inc. (XSF), na-establisar gikan pa kaniadtong 2015. Ang mga kita gikan sa PES nakapahimo sa komunidad sa pagpatuman sa mga kalihokan gikan sa ilang CCP particular ang mga nagpunting sa koserbasyon ug pagpanalipod sa ilang sagradong lasang.

Paglaraw, pagplano og pagpatuman sa implementasyon sa PES

Aron maplano, maglaraw ug magpatuman sa usa ka sistema sa PES, kinahanglan nga adunay mga musunod nga sangkap:

Naapil ang mga Stakeholders

- **Naghataq Serbisyo.** Ang mga IP ug ang ilang mga komunidad nga maka-impluwensya sa paghatag sa mga serbisyo sa kinaiyahan. Makadawat sila sa mga bayad alang sa ilang buhaton o dili buhaton nga mga kalihokan aron masiguro ang padayon nga pag-agos sa mga serbisyo sa kinaiyahan.
- **Benepisyaryo o pumapalit.** Ang usa ka pribado nga indibidwal o pribado nga entidad (pananglitan kompanya) o bisan ang gobyerno nga nakadawat direkta nga kaayohan gikan sa kinaiyahan (mahimong maimpluwensyahan ang naghatag serbisyo) ug andam o adunay katakus sa pagbayad alang sa sustento sa nahiugutang kinaiyahan.
- **Pampubliko nga Awtoridad.** Kasagaran usa ka lokal nga entidad sa gobyerno, ang pampubliko nga awtoridad mahimong moapil sa mga pagbayad ug pagkolekta sa mga bayranan ug buhis. Kung ang negosasyon sa PES direkta nga gihimo taliwala sa gahataq sa serbisyo ug sa pumapalit, ang pampubliko nga awtoridad molihok ingon usa ka facilitator. Kung ang PES naglambigit sa mga kapanguhaan sa publiko, bisan pa, ang pampubliko nga awtoridad kinahanglan mag-isyo o magpasa sa usa ka balaod aron tugutan ang paghan-ay sa PES.
- **Apektado nga komunidad.** Bisin kung giisip nga “dili pormal nga pag-apil” sa paghatag sa mga serbisyo sa kinaiyahan, sila nakabenepisy sa nasangpit nga mga serbisyo.

Mga lakang sa paglaraw, pagpaplano, ug pagpatuman sa PES

Ingon usa ka lagda, ang mga lumad ug ang ilang mga komunidad kinahanglan adunay hingpit ug epektibo nga pagkambilbit sa matag lakang. Gióngon niini, ang tanna nga mga lakang nga pagahimuon sa proseso kinahanglan nga uyon sa mga lumad nga istrukturang pampolitika (IPS) sa mga nalambigit nga mga lumad.

Pinauyon sa United Nations Development Programme (UNDP) ang pagtukod sa PES gilatid sa mga lakang sa pagpangandam ug mga nagsunod nga mga lakang nga naila sa ubos:

Paglaraw

- Pag-ila sa mga serbisyo sa kinaiyahan ug mga utlanan sa lugar;
- Pag-ila sa mga namaligya/naghataq ug namalit/benepisyaryo;
- Kahulugan sa merkado ug sa presyo;
- Pagtino sa pagdumala, institusyonal, ug ligal nga kahusay; ug,
- Koleksyon sa datos nga biophysical alang sa sistema sap ag-monitor.

Gihisutan ni Datu Rio kauban ang mga myembro sa komunidad ang mga lakang sa pagpangandam alang sa ilang paghan-ay sa PES.

Disenyo

- Pakigsabot sa mga kasabutan;
- Tinuod nga ligal nga pag-istraktura; ug,
- Pagpondon.

Tinuod nga Pagpatuman

- Pagkahuman sa plano sa PES;
- Pagpanghimatuud sa paghatud ug mga benepisy sa PES; ug,
- Pagsubay ug pagtimbang-timbang.

Gipunting sa UNDP ang kaandam ug kapasidad sa benepisyaryo (mga interes sa komersyo sa kadaghanan nga mga kas) nga magbayad ug kalidad sa pagtinabangay/koordinasyon ingon mahinungdanong hinungdan alang sa kalampusan sa pagtukod sa pagpatuman sa PES. Sa mga kas kung ang direkta nga negosasyon dili molihok alang sa bisan unsang hinungdan, ang kapasidad sa awtoridad sa publiko ingon usa ka tigpataliwala nahimo nga usa ka kritikal nga hinungdan.

Pananglitan I. Landscape Beauty of Mt. Pulag National Park (gikuha gikan sa Rosales, 2003)

Serbisyo: Ang bili sa Aesthetic and Ecotourism sa Mt. Pulag National Park

Lokasyon: Benguet, Ifugao, Nueva Vizcaya

Kronolohiya sa mga Kalihokan

- Gipresentar ang kalihokan sa pagsulay sa DENR-CAR kaniadtong 2 April 1998
- Gipalambo ang questionnaire sa surbey
- Gisuholan ug gibansay ang mga PAWB up park ranger ingon enumerator
- On-site survey gikan sa 3-11 April 1998 (pinaagi sa tem) nga gipadayon sa mga kawani sa PA pagkahuman, nga naglangkob sa kinatibuk-an nga 130 nga mga bisita.
- Mail-in survey gikan sa Mayo hangtod Setyembre 1998, naglangkob sa 200 questionnaires. Gikinahanglan kinit ungod sa dili igo nga ihap sa mga bisita nga nakober sa on-site nga Data nga na-encode taliwala sa Agosto hangtod 12 November 1998
- Gisusi ang datos ug ulat nga gisulat taliwala sa Nobyembre 1998 hangtod Pebrero 1999
- Paglihok sa PAMB: paghimo og usa ka komite aron tun-an ang mga rekomendasyon alang sa umaabot nga pagpatuman.

Pananglitan 2. Elevation Service Provided by Mt. Kitanglad Natural Park (Rosales, 2003)

Serbisyo: Elevation service for telecommunication towers

Lokasyon: Bukidnon, Mindanao

Kronolohiya sa mga kalihokan

- Gipresentar ang kalihokan sa pagsulay sa PAMB in May 1998
- Giinterbyu ang pito ka mga kompanya sa Malaybalay ug Cagayan de Oro; reperensiya nga tuig 1997
- Giinterbyu ang mga kompanya sa ilang opisina sa Manila
- Mga nakuha nga kopya sa tagsatagsa nga MOA gikan sa PAMB
- Nakatipon sa sekundaryong datos gikan sa mga may kalabutan nga mga opisina sa gobyerno
- Gisusi ang datos ug ulat nga gisulat taliwala sa Marso ug Hulyo 1999
- Gipresentar ang mga resulta sa PAMB kaniadtong Agosto 1999
- Gipresentar ang mga sangputanan sa mga hingtungdan kaniadtong Oktubre 1999
- Katapusan nga negosasyon tali sa PAMB ug mga hingtungdan nga gihimo kaniadtong Nobyembre 1999

Mga Bentaha ug Kaayohan

- Nasentro sa prinsipyo nga nag IP adunay hinungdanon nga papel sa pagpadayon sa nga natural nga kahinguahan ug ang mga serbisyo nga nakuha gikan sa kinaiyahan sa sulud sa mga yutang kabilin adunay kantidad nga kinahanglan bayran sa mga benepisyaryo;
- Gihatagan gibug-aton sa PES ang papel sa mga IP dili lamang ingon mga tigdumala bisan ingon mga tigbaligya usab;
- Nagtanyag ang PES nga pagka-dali sa pag-regulate sa mga natural nga kahinguahan ug gitugotan ang pagpasadya nga makahatag sa mga pihon nga reyalidad ug lahi sa mga lumad nga komunidad;
- Mga tigpasiugda sa PES alang sa positibo nga mga insetibo sukwahi sa pagpamugos;
- Nagtabang ang PES sa proseso sa pagtul-id sa mga pagkapakyas sa merkado pinaagi sa pagtantiya sa mga paningkamot sa pagpanalipod sa kinaiyahan;
- Ang PES nagpasabut nga lain pamaagi sa kita sa mga komunidad nga lumad diin mahimong modaghan ang kakabus; ug,
- Nakuha sa mga komunidad nga lumad ang dugang nga kahibalo ug kahanas sa malungtaron nga pagpalihok sa kahinguahan nga sagad naangot sa PES (pananglitan sa pagbansay ug tabang sa teknikal).

Mga Hagit ug Peligro

- Ang pagtukod sa PES mahimong mahal tungod sa pagkakumplikado sa pagplano, paglaraw, ug pagpatuman;
- Panguna nga gipunting sa PES ang paghatag sa mga insetibo alang sa pagtipig sa mga serbisyo sa kinaiyahan ug dili sa pagminus sa kakubus. Kinahanglan nga adunay dugang nga mga lakang aron mahimo'g kini responsive sa mga kabalaka sa kakabus;
- Ang pagpatuman sa PES nga babin nagsalig sa pagkabaton sa datos say uta ug mga kahinguahan nga usa ka hagit sa nasud;
- Naa sa pagsalig sa pihon nga mga probisyon, mahimo'g limitahan sa mga long-term nga kontrata ang mga komunidad sa mga lumad ug ang pagka-flexible sa lokal nga gobyerno babin sa paghimo'g desisyon sa kalamboan nga konektado sa serbisyo sa kinaiyahan;
- Ang mga pagbag-o sa paggamit say uta (o bisan mga regulasyon) mahimong makaapekto sa kinaiyahan labi na ang paghimo sa PES;
- Ang mga komunidad nga lumad kanunay nga nabiktima sa paglapas sa mga katungod sa pagpanag-iya. Ang dili legal nga pagpahimulos sa natural nga kahinguahan sa mga yutang kabilin ug/o paggahin sa yuta ug pag-ilog

mahirong makapahuyang sa katakus sa mga IP nga garantiya ang padayon nga pagdagayday sa serbisyo sa kinaiyahan;

- Kung dili maipatuman nga maayo, possible nga himuong sa PES nga labing kabus ang mga komunidad (sama pananglit sa paglimit sa agianan padulong sa kahinguahan ug yuta);
- Makuhha sa mga dato ang kita sa PES – tambag nga mga programa sa pagpamuhunan aron masiguro ang gusto nga paggahin ug pag-apud-apod sa kita gikan sa PES;
- Ang PES mahimo'g mabiktima sa kurapsyon ug abuso. Kinahanglan ang mga mekanismo sa pagkamay-tulubagon aron masiguro nga magamit ang mga kahinguahan aron mapadayon ang serbisyo sa kinaiyahan ug mapaayo ang kinabuhi sa mga tigdumala nga komunidad; ug,
- Kung ang awtoridad sa publiko (sama sa gobyerno) kulang sa koordinasyon/pasalig sa mga lumad ug/o adunay sayup sa ligal nga paghan-ay sa lugar, gibutang sa peligro ang pagpadayon sa PES.

References

- Amoroso, V., Laraga, S., & Calzada, B. (2011). Diversity and assessment of plants in Mt. Kitanglad Range Natural Park, Bukidnon, Southern Philippines. <https://pdfs.semanticscholar.org/10f5/040d31d0c769990da32539a392b23ba997fc.pdf>
- BirdLife International (2020) Important Bird Areas factsheet: Kalatungan mountains. Accessed from <http://www.birdlife.org> on 03/06/2020.
- Congress of the Republic of the Philippines. (2018). Expanded National Integrated Protected Areas System Act. Republic Act 11038.
- Congress of the Republic of the Philippines. (1997). Indigenous Peoples Rights Act. Republic Act 8371.
- Department of Environment Food and Rural Affairs. (2013). *Payments for Ecosystem Services: A Best Practice Guide*. <https://www.cbd.int/financial/pes/unitedkingdom-bestpractice.pdf>
- Fa, J. E., Watson, J. E., Leiper, I., Potapov, P., Evans, T. D., Burgess, N. D., Molnár, Z., Fernández-Llamazares, Á., Duncan, T., Wang, S., Austin, B. J., Jonas, H., Robinson, C. J., Malmer, P., Zander, K. K., Jackson, M. V., Ellis, E., Brondizio, E. S., & Garnett, S. T. (2020). Importance of Indigenous Peoples' lands for the conservation of intact forest landscapes. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 18(3), 135-140. <https://doi.org/10.1002/fee.2148>
- Fripp, E. (2014). Payments for Ecosystem Services (PES): A practical guide to assessing the feasibility of PES projects. Center for International Forestry Research (CIFOR). <http://www.cifor.org/publications/pdffiles/Books/BFripp1401.pdf>
- IUCN. (2015, February). Climate adaptation through 'payment for ecosystem services' in the Philippines. https://www.bothends.org/uploaded_files/inlineitem/CS5_Philippines_EbA_CDO_Feb15.pdf
- Macandog, P. M. (2016). An Overview of PES Implementation in the Philippines. WorldFish (ICLARM) – Economy and Environment Program for Southeast Asia (EEPSEA). Payment for ecosystem services. (n.d.).
- Raygorodetsky, G. (2018, November 16). Indigenous peoples defend Earth's biodiversity—but they're in danger. National Geographic. <https://www.nationalgeographic.com/environment/2018/11/can-indigenous-land-stewardship-protect-biodiversity/>
- Rosales, R. P. (2003). Developing pro-poor markets for environmental services in the Philippines. Resources, Environment and Economics Center for Studies (REECS), Inc. <https://pubs.iied.org/pdfs/9248IIED.pdf>
- United Nations General Assembly. (2015). United Nations Framework Convention on Climate Change or the Paris Agreement.
- Villamor, G. B., & Lasco, R. D. (2006, March 7). RUPES: A Bright Future for Philippine Upland Poor. World Agroforestry Centre (ICRAF). <https://apps.worldagroforestry.org/downloads/Publications/PDFS/bc06037lasco.pdf>
- Villamor, G.B., & Pindog, M. (2008). Participatory poverty and livelihood assessment report. Kalahan, Nueva Vizcaya, the Philippines. ICRAF. <http://outputs.worldagroforestry.org/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=38319>
- Xavier Science Foundation, Inc. Payments for Ecosystem Services. (n.d.). United Nations Development Programme. https://www.undp.org/content/dam/sd/finance/doc/Payments%20for%20Ecosystem%20Services%20_20UNDP.pdf

Kini nga materyales sa pagtuon ghimo ni James Israel Alim ug Timothy Salomon para sa projekto nga "Recognizing the Indigenous Communities behind the Conservation of Nature: A Project Pursuing the Full and Effective Participation of Indigenous Communities in the Implementation of the Expanded National Integrated Protected Areas System." (Pag-ila sa lumadnong komunidad nga nagpanalipod sa pagreserbar sa kinaiyan: Projekto nga ga-awhag sa epektibidad ng pag-apil sa lumadnong komunidad sa pag-implementar sa E-NIPAS.) Kini nga projekto gi-ubanan sa ANGOC, BUKLURAN ug PAFID, ug gisuportahan sa Sudden Opportunity Grant Facility of VOICE, usa ka inisyatibo sa Netherlands Ministry of Foreign Affairs gibuhat uban sa OXFAM Novib, ug Hivos.

Ang mga gipahigayon nga panghuna-huna o komento sa maong material wala galakip sa panghuna-huna o komento gikan sa VOICE, Netherlands Ministry of Foreign Affairs, OXFAM Novib, ug Hivos.

Citation

Alim, J.I. and Salomon, T. (2020). *Bayad alang sa Mga Serbisyo sa Kinaiyahan*. ANGOC, BUKLURAN, PAFID, and VOICE. [Learning material prepared for the project, Strengthening the Role of Indigenous Peoples and Their Communities in Nature Conservation].

The Asian NGO Coalition for Agrarian Reform and Rural Development (ANGOC) a regional association of national and regional networks of civil society organizations (CSOs) in Asia actively engaged in promoting food sovereignty, land rights and agrarian reform, sustainable agriculture, participatory governance, and rural development. ANGOC member networks and partners work in 10 Asian countries together with some 3,000 CSOs and community-based organizations (CBOs). ANGOC actively engages in joint field programs and policy discussions with national governments, intergovernmental organizations (IGOs), and international financial institutions (IFIs).

33 Mapagsangguni Street, Sikatuna Village, Diliman, Quezon City 1101 Philippines
Tel: +63-2 8351 0581 | Fax: +63-2 8351 0011 | Email: angoc@angoc.org
Website: www.angoc.org

The formation of Bulkuran Para sa Pangangalaga ng Kalikasan ng Pilipinas (BUKLURAN, Inc.) or the Philippine Indigenous Peoples Community Conserved Territories and Areas Consortium (Philippine ICCA Consortium) is a nationwide network of community membership-based indigenous people's organizations (IPOs) of all ethnographic types. It is premised on bringing together indigenous peoples who assert and utilize traditional governance to protect community-conserved areas. Common to its members is the shared view that indigenous peoples' survival depends on the protection of valuable knowledge systems and the ancestral lands on which we thrive and persist. Our community-conserved areas can become the ultimate driving force in the conservation of biodiversity when our rights to our land and resources are respected and recognized.

Our main purpose is to carry out and realize the full recognition and respect for the rights, governance and self-management of our ancestral lands.

c/o PAFID: 71 Malakas Street, Diliman, Quezon City, Philippines
Tel: +63-2 89274580 | Fax: +63-2 84355406

Philippine Association for Intercultural Development, Inc. (PAFID) is a social development organization which has been assisting Philippine indigenous communities to secure or recover traditional lands and waters since 1967. It forms institutional partnerships with indigenous communities to secure legal ownership over ancestral domains and to shape government policy over indigenous peoples' issues. PAFID works exclusively with the indigenous peoples' sector, specifically upon written or signed requests for assistance from indigenous communities or their representatives. PAFID envisions indigenous communities as responsible stewards of their resources.

71 Malakas Street, Diliman, Quezon City, Philippines
Tel: +63-2 89274580 | Fax: +63-2 84355406
Email: pafid@skybroadband.com.ph, pafid@yahoo.com | Website: www.pafid.org.ph